

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94(477)

Володимир Чухно

САДИБА СУДІЄНКІВ В ОЧКИНОМУ

У статті йдеться про садибу Судієнків у с. Очкине Середино-Будського району Сумської області, одну з найвідоміших садиб України кінця XVIII – початку XX ст.

Ключові слова: Очкине, садиба, картинна галерея.

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Україні було збудовано немало величних садибних комплексів: маєток графа П.О. Румянцева-Задунайського в селі Вишеньки на Чернігівщині, садиба князя В.П. Кочубея в селищі Диканька на Полтавщині, палац князів Голіциних у місті Тростянці Сумської області, садиба Осипа Степановича Судієнка у селі Очкине Середино-Будського району Сумської області та багато інших.

З моменту їх будівництва минуло понад 200 років, і за цей час більшість з них канула в Лету.

Не збереглася і садиба Судієнків в Очкиному, яку Микола Миколайович Врангель, видатний першовідкривач російської садибної культури, ставив в один ряд з Дубровицями, Архангельським, Останкіним, Кусковим, Мар'їним, Ольговим ...¹, а відомий мистецтвознавець, архітектор і художник Георгій Крискентійович Лукомський вважав однією з кращих серед збудованих в Катерининську епоху².

Садиба Судієнків в Очкиному була зведена в середині 80-х років XVIII століття уродженцем міста Новгород-Сіверського Чернігівської губернії таємним радником Осипом Степановичем Судієнком (бл. 1743 – 04.12.1811 рр.), який служив у Головному поштових справ управлінні в Санкт-Петербурзі і завідував приватними справами О.А. Безбородька.

За переказами, її будівництво було приурочене до приїзду Катерини II, яка начебто планувала зупинитися в ній на відпочинок під час своєї історичної подорожі з Петербурга в Крим³.

Однак чи так це насправді, достеменно не відомо.

З численних літературних джерел ми знаємо, що маршрут подорожі імператриці через Новгород-Сіверське намісництво пролягав через місто Стародуб, села Дохновичі, Мишкове, Андріївку, Андрейковичі, Бучки, Смяч, місто Новгород-Сіверський та інші населені пункти, розташовані на правому березі Десни.

На ділянці шляху між селами Бучки і Смяч імператриця могла звернути з наміченого маршруту і, наприклад, через Кам'янську Слободу заїхати в Очкине, офіційним власником якого на той час був О.А. Безбородько, який супроводжував Катерину II в подорожі.

Однак відомостей про це ні в книзі Г.В. Єсіпова «Путешествие императрицы Екатерины II по Южной России в 1787 году»⁴, ні в книзі П.М. Добровольського «Путешествие императрицы Екатерины II через Черниговский край», складеній

© Чухно Володимир Єгорович – краєзнавець (м. Шостка Сумської області).

Акварель М.О. Кунавіна. Очкине

за матеріалами Чернігівських архівів⁵, ні в камер-фур'єрському «Журнале высочайшего путешествия ее величества государыни императрицы Екатерины II, самодержицы Всероссийской, в Полуденные страны России в 1787 году», виданому відразу після закінчення подорожі, ні в інших переглянутих нами джерелах немає.

І лише в «Чернігівських губернських відомостях» за 1855 рік є згадка про те, що Осип Степанович Судієнко пригостив імператрицю у своєму палаці, однак це було не в Очкиному, як стверджував правнук засновника садиби – депутат IV Думи Росії Євгеній Олександрович Судієнко, а у селі Рикове Новгород-Сіверського повіту, недалеко від села Вишеньки, куди Катерина II прямувала на зустріч з П.О. Румянцевим-Задунайським⁶.

Існує припущення, що садиба Судієнків в Очкиному зводилася за проектом відомого російського архітектора і графіка італійського походження, члена Королівської академії мистецтв Швеції Джакомо Кваренгі⁷, який наприкінці XVIII – на початку XIX століття спроектував Катерининський та Смольний інститути в Петербурзі, гостині двори на Красній площі в Москві, собор Спасо-Преображенського монастиря у Новгороді-Сіверському, садибний ансамбль О.А. Безбородька у селі Стольному на Менщині тощо.

Однак не усі поділяють цю точку зору. На думку Олексія Миколайовича Греча, голови Товариства вивчення російської садиби з 1927 р. по 1930 р., будівництво садиби в Очкиному здійснювалося за проектом товариша по службі Судієнка – Миколи Олександровича Львова (1751 – 1803 рр.)⁸, відомого російського архітектора, поета і музиканта, за проектами якого були зведені Невські ворота Петропавлівської фортеці, будівля Поштамту в Санкт-Петербурзі, Пріоратський палац в Гатчині, Борисоглібський собор в Торжку, деякі садибні споруди у селі Стольному на Менщині, у селі Ляличі на Стародубщині, у селі Диканьці на Полтавщині тощо.

На приналежність проекту очкинської садиби М.О. Львову вказує і науковий співробітник Науково-дослідного інституту теорії архітектури та містобудування РААСН Андрій Вікторович Чекмарьов. На його думку, крім «наявності в очкинському будинку типово львівського бельведера – широкого четверика з термальними вікнами, руку Львова видають й інші споруди садиби – ліричний павільйон пристані, що нагадує паркову архітектуру в Знаменському-райці, ворота та оранжерея»⁹.

Садиба Судієнків у Очкиному розташована на південній околиці села, поруч з

річкою і лісом. З усіх боків вона була обнесена кам'яною огорожею, а по її краях, з боку річки, були встановлені дві вежі зі шпильями, які додавали їй особливої мальовничості.

На територію садиби вели в'їзні ворота в стилі бароко, прикрашені чавунними зображеннями левів, а від них дорога пролягала до широкого і майже квадратного майданчика – партера перед палацом.

З боку партера палац був прикрашений високим і порівняно вузьким портиком колон тосканського ордера, в півтора поверха по одному фасаду, а над ним підносився плоский купол, забарвлений в блідо-зелений колір.

Поруч з палацом розміщались два флігелі, фасади яких прикрашалися низенькими портиками – гамочками з чотирьох попарно встановлених колон, а неподалік від нього була розташована оранжерея – довге приміщення, прикрашене напівкруглими вікнами, до торцевих фасадів якого примикали напівкруглі, в класичному стилі входи, увінчані куполами. На думку відомого російського мистецтвознавця Г.К. Лукомського, який відвідав садибу Судієнків улітку 1914 року, «оранжерея в Очкиному була надзвичайно красива і чарівна»¹⁰. Вона являла собою «позитивно стильну споруду, рідкісну і, мабуть, навіть кращу в цьому роді (якщо не брати до уваги оранжерей в садибі Мамонтова під Москвою, у графа Гендрікова в с. Графському та у князя Голіцина в с. Должике)»¹¹.

Неподалік від палацу був розташований корпус служб, який являв собою довгий одноповерховий флігель, приміщення для приготування їжі – компактний

В'їзні ворота (1914 р.)

будинки з антресолями, два фасади якого були прикрашені колонадою, а на краю берегового схилу стояв павільйон-пристань.

Павільйон-пристань вважався однією з найкрасивіших споруд в Очкиному. У середній його частині, з боку річки, височіла пряма колонада, з іншого боку – напівкруглий, уставлений колонами виступ, а з боків – дві арки. За свідченнями Г.К. Лукомського, павільйон віддалено нагадував бесідку в саду Михайлівського палацу, а його форми були «прості, але на диво гармонійні, і білі колони однаково чарівні: і коли вони виділялися на фоні зеленого луку (якщо дивитися на павільйон від будинку), і коли крізь них проглядалася гущавина парку (якщо розглядати його від річки)»¹².

Як виглядав павільйон-пристань через декілька років після закінчення будівництва садиби, можна побачити на акварелі відомого російського живописця Олександра Михайловича Кунавіна «Вид бесідки со спуском на Десну реку господина Судієнко»¹³. Акварель була написана живописцем на початку XIX ст. і через декілька років подарована засновником садиби малоросійському генерал-губернатору князю Олексію Борисовичу Куракіну. До революції вона зберігалась у родинній вотчині Куракіних у селі Надеждине Саратовської губернії¹⁴, а після революції надійшла в Державний музейний фонд Росії, звідки в 1925 році була передана в Національний художній музей України, де зберігається і донині¹⁵.

Однак найбільший інтерес являв двоповерховий палац садиби, прикрашений високим портиком колон з приплюснутим фронтоном, напівкруглими вікнами у венеціанському стилі та колонадою з боку парку.

Усередині він був багато і вишукано оздоблений у стилі Людовика XVI. Його просторий вестибюль, що вів у величезну двосвітню залу, був прикрашений колонами і розписаний білим розписом на синьому фоні.

На стінах зали висіли портрети царів із роду Романових, їх прикрашав багатий

орнаментальний розпис із зображенням римських руїн у медальйонах.

Посередині зали була встановлена велика ваза, а зі стелі звисала величезна кришталева люстра з блакитним склом грушовидної форми усередині.

Крім зали і вестибюля, в палаці були дві добре прикрашені вітальні, дві напівзали, їдальня, велика бібліотека та багато кабінетів і спальень.

Садиба завжди захоплювала своїх відвідувачів багатством та красою.

У своїх спогадах офіцер кавалерійського полку Микита Іванович Толубеев, який з групою товаришів по службі відвідав на початку XIX століття садибу Судієнків в Очкино-му, писав: «Едучи туда, мы предполагали увидеть в Очкино все обыкновенное – сельское, но как удивились, когда представилось нам все городское, и даже столичное. Двор представлял собой квадратную площадь, величиной десятины с две или более. Он прилегал к реке Десне и возвышался над нею.

На противоположной стороне двора находился огромный трехэтажный, каменный, новейшей архитектуры дом, а по обе стороны от него были расположены большие каменные флигели, которые образовывали скобу, концами к Десне прилегающую, почему в полулю воду, когда она почти равнялась с поверхностью двора, проходящие по Десне водоходные суда представлялись, как будто по двору плывущими.

Все это огромное строение наполнено было дорогою мебелью, особенно главный дом, в котором были комнаты, обитые китайскими тканями обоями, ценою тысяч по двадцать и тридцать.

Столовая вся была обвешана грудными в натуральную величину портретами всех известных российских князей, царей и императоров, здесь же находился и тканый портрет императрицы Екатерины II, превосходной работы, а под ним портреты Безбородко, Румянцева, Суворова, Потемкина и других, отличившихся в военной, статской и придворной службах мужей.

В верхнем этаже многие комнаты были обвешаны такими же портретами всех по истории известных европейских, азиатских и даже частью африканских и американских государей.

Загальний вигляд зали з портретною галереєю

**Фогель-фон-Фогельштейн.
М.О. Судієнко (сімейна група)**

Почти все комнаты снабжены были часами футлярными, столовыми и прочими, какие для удовлетворения богатой роскоши выдуманы. Нет из них ни одних часов, которые бы стоили одну тысячу, но всякие – две, три, четыре, пять, десять тысяч и так далее, даже до двадцати четырех тысяч рублей.

В одной комнате стоит китайская кровать, которая также стоит более десяти тысяч рублей, и все флигели наполнены также дорогою мебелью.

Словом, нам, ехавшим от Новгород-Северского по необитаемым местам и между лесов, все наружное в Очкино показалось волшебным, а внутреннее привело в удивление»¹⁶.

Був захоплений садибою Судієнків і малоросійський генерал-губернатор князь Олексій Борисович Куракін, який під час подорожі по губернії в серпні – вересні 1802 року захворів і на декілька днів зупинився тут на відпочинок. Свої спогади від побаченого 5 вересня 1802 року він описав у листі до свого брата О.Б. Куракіна: «Серед місць, у яких я зупинився, було помешкання пана Судієнкова. Я залишався там на два дні і відчуваю себе після цього краще. Те, що я побачив у нього, не можна уявити собі: кількість, краса і смак споруд, далеких від доріг, оточених лісами, нагадують мені казкові часи. Тільки багатство будівель графа Шереметьєва і принца Безбородька могло би їх перевершити; усі інші не можуть навіть зрівнятися»¹⁷.

Запам'ятала садибу Судієнків і відома російська колекціонерка та дійсний член товариства витонченого мистецтва Росії Марія Клавдіївна Тенишева, яка в 1892 році пропливала по Десні поблизу Очкиного на пароплаві «Благодать». Свої спогади від побаченого вона описала у книзі «Впечатления моей жизни», яка була випущена в 1933 році в Парижі: «Перед нами раскинулась удивительно величественная картина, облитая ярким солнцем. Утопая в пышной весенней зелени, на фоне колоссальных тополей, лип и дубов торжественно стоял роскошный белый господский дом с высокими гордыми колоннами. Это чарующее видение – творение прошлого, страница, созданная и пережитая нашими дедами, баловнями судьбы, разом, неожиданно предстала перед нами. Название этого рая – Очкино. Мы навсегда сохранили впечатление этого истинно барского жилища, редкого по красоте и уюту»¹⁸.

У маєтку Судієнків у Очкиному зберігалось безліч предметів, які мали високу історичну та художню цінність. Серед них ваза імператорського заводу Павловського часу; ваза з пейзажем Олександрівського часу; багато предметів, виготовлених на заводі найближчих родичів господарів будинку Миклашевських; чудовий орган з темного горіхового дерева, покритий вишуканою бронзовою арматурою; чарівні мініатюри, датовані 1785 р.; дивовижна «кришталева гірка» епохи Людовика XVI з кулею зверху і пірамідами та лірами внизу; плафон «з фруктами» і видами античних білих споруд, що виділялись на рожевому фоні, немов камінь; бюст О.А. Безбородька (за іншими даними, князя Г.О. Потьомкіна), імовірно, роботи відомого російського скульптора Федота Івановича Шубіна та багато інших дивовижних за своєю красою та вишуканістю витворів мистецтва¹⁹.

Проте найбільший інтерес являла картинна галерея. Вона належала до найвідоміших приватних колекцій в Україні, і справжні шанувальники мистецтва ставили її в один ряд з колекціями О.М. Лазаревського (зібрання старовини, гравюр і портретів українських діячів), В.В. Тарновського (зібрання портретів і предметів домашнього побуту) та інших збирачів старовини²⁰.

Колекція включала у себе портрет засновника садиби О.С. Судієнка роботи Д. Левицького²¹; портрет О.С. Судієнка роботи відомого портретиста В.Л. Боровиковського; портрет М.О. Судієнка роботи німецького художника К.Х. Фогельфон-Фогельштейна²²; портрет М.О. Судієнка роботи французького живописця Ф.К.Винтергальтера; портрет князя Кантемира роботи Д. Левицького; портрет князя О.А. Безбородька (автор невідомий); портрет графа П.О. Румянцева-Задунайського (автор невідомий); портрет імператора Павла (автор невідомий); автопортрет, що приписувався К. Брюллову; дві картини «Фрукти» відомого швей-

царського живописця Ж.Е. Ліотарда; полотна Вувермана і Вандервельде; дві картини, що приписувались Тер'єру²³; картину К.Х. Фогель-фон-Фогельштейна «М.О. Судієнко з сім'єю»²⁴; картину «Мадонна» Антонія Корреджіо; декілька картин І.К. Айвазовського і Х.Д. Рауха²⁵; картину К.Х. Фогель-фон-Фогельштейна «Анна Болейн за ґратами»; портрет В.А. Моцарта, роботи відомого австрійського художника Й. Грассі²⁶; портрети царів з роду Романових та «усіх великих людей Росії, починаючи з Петра»²⁷, які були з тієї ж серії, що і портрети в галереях Юсупових в «Архангельському» та Воронцових в «Андріївському»; портрет О.С. Пушкіна, писаний олією, та багато інших полотен, а також малюнки з видами Києва, Михайлівського монастиря, Софійського собору і т.д.

У садибі зберігалася колекція старовинних українських портретів²⁸. Проте докладних відомостей про її склад немає²⁹. Є лише згадка про те, що при виданні книги «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах» (Київ, 1885 р.) «портрет Юрія Хмельницького був писаний із зображення, яке зберігається у Судієнка»³⁰.

З дня заснування садиба Судієнків в Очкиному належала її засновнику Осипу Степановичу Судієнку, а після його смерті, що настала 4 грудня 1811 року, дісталась у спадок його сину – відомому українському археографу й історичу Михайлу Осиповичу Судієнку. У його власності вона перебувала до 8 вересня 1871 року, після чого перейшла у спадок до його середнього сина – предводителя дворянства Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії Олександра Михайловича Судієнка (28.07.1832 р. – 12.04.1882 р.), а від нього до його дітей – останніх поміщиків Очкиного: депутата IV Державної Думи Росії Євгенія Олександровича Судієнка (25.05.1870 – 1919 рр.) та його брата георгіївського кавалера Георгія Олександровича Судієнка (21.06.1872 р. – після 1930 р.).

Після жовтневої революції Судієнки покинули свою садибу в Очкиному і виїхали до Москви. З собою забрали лише декілька картин, які мали для них найбільшу цінність, а також коштовності та одяг.

Після від'їзду Судієнків їхня картинна галерея, величезна бібліотека, старовинні меблі, посуд та інше майно, що зберігалось в Очкиному, було захоплене місцевими селянами, «хто, скільки встиг захопити». «Картини, мальовані знаменитими художниками олійними фарбами на полотні, були обірвані селянами і використані на онучі, величезна бібліотека розібрана на куриво, а садиба частково спалена»³¹.

За спогадами місцевого краєзнавця Федора Лукича Котова: «До 1927 року від будівель садиби залишалися тільки фундаменти, усе інше селяни розібрали на цеглу, яку використали для кладки печей. Вікові дерева – пірамідальні тополі, клени, липи, ялини і фруктові сади були зрізані, а прекрасний куточок землі перетворений на пустир».

Із величного колись садибного комплексу і прекрасного парку в англійському стилі до наших днів збереглися лише три зарослі ставки. Усе інше, на жаль, назавжди втрачено.

Не збереглася і картинна галерея Судієнків, що знаходилась у їх власному житловому будинку по вул. Козацькій у Новгороді-Сіверському.

У 1920 році на збереження в Новгород-Сіверський музей надійшло близько 35 – 40 картин і гравюр: «Дуже гарна річ німецького художника Фогеля, зображення дівчинки п'яти-семи років, 2 гарних старовинних портрета із зображенням чоловіка в костюмі епохи Павла I і молодого чоловіка 20 – 30 років XIX століття, гравюри, в більшості французькі і англійські XVIII – XIX століть, фарфорові вироби імператорського заводу Катерининського часу та інших фабрик»³² тощо, які, скоріше за все, належали родині Судієнків. Однак достеменно про це нічого не відомо.

1. Врангель Н.Н. Старые усадьбы. Очерки русского искусства и быта. – 1910. – С. 8.

2. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – СПб., 1914. – №21. – С. 7.

3. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – СПб., 1914. – №21. – С. 7.
4. Есинов Г.В. Путешествие императрицы Екатерины – II по Южной России в 1787 году. // Киевская старина. – К., 1890.
5. Добровольский П.М. Путешествие императрицы – II через Черниговский край. – Чернигов, 1903.
6. Село Вишенки. // Черниговские губернские ведомости. Отдел второй. Часть неофициальная. – Чернигов, 1850. – №8. – С. 66.
7. Січинський В. Історія українського мистецтва. Том 1. – Нью-Йорк, 1956. – С. 142.
8. Греч А. Н. Венок усадьбам. //Памятники Отечества. 1994 – 1995 гг. –№32.
9. Чекмарев А.В. Постройки Н.А. Львова и его круга в провинции: новые открытия. // Архитектурное наследство. – Вып. 50. – М., 2009. – С. 255 – 279.
10. Лукомский Г.К. Памятники старинной архитектуры России: в типах художественного строительства. Изд. Шиповник, – Петроград, 1916. – С. 386.
11. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – Петроград, 1914. – №21. – С. 8.
12. Там само. – С. 8.
13. Український живопис XIX – XX ст. З колекції НХМУ. – Київ, Артанія Нова. – 2005. – С. 49.
14. Куракин Ф.А. Восемнадцатый век. Исторический сборник. – СПб., 1904. – Т. 1. – С. 484 – 485.
15. Український живопис XIX – XX ст. З колекції НХМУ. – Київ, Артанія Нова. – 2005. – С. 252.
16. Толубеев Н.И. Записки Никиты Ивановича Толубеева (1780 – 1809). Издание редакции исторического журнала Русская старина. – СПб., 1889. – VIII. – С. 82 – 85.
17. Восемнадцатый век. Исторический сборник, издаваемый по фамильным бумагам фамильного архива почетным членом Археологического института князем Ф.А. Куракиным. – СПб., 1904. – Т. 1. – С. 299.
18. Тенишева М.К. Впечатления моей жизни. Издательство: Молодая гвардия. – М., 2006. – С. 84.
19. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – Петроград, 1914. – №21. – С. 10.
20. Брокгауз Ф.А., Эфрон И.А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1897. – Т. 20. – С. 120 – 121.
21. Каталог Д.Г. Левицкого. – М., 1987. – С. 135.
22. Каталог историко-художественной выставки русских портретов 1905 г. – СПб., 1905. – С. 69.
23. Лукомский Г.К. «Очкино, имение Е.А. Судиенко». // Столица и усадьба. – Петроград, 1914. – №21. – С. 10.
24. Барон Врангель. Иностранцы XIX века в России. // Старые годы. – СПб., 1912. – (Июль – сентябрь). – С. 34 – 35.
25. Ежегодник государственного исторического музея. – М., 1970. – С. 192.
26. Наумов А.А. «История московского портрета работы художника Й. Грасси». // Журнал «Мелодия». – М., 2006. – С. 21 – 23.
27. Барсуков Н. Жизнь и труды М.П. Погодина. – СПб., 1888. – Т. 1. – С. 136.
28. Иконников В.С. Опыт русской историографии. – Киев. 1892. – Т. 1. – Кн. – С. 1420.
29. Лазаревский А. Старинные малороссийские портреты. // Киевская старина. – Киев, 1882. – Т. 4. – С. 175.
30. «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах». – Киев, 1885. – Вып. 1. – С. VI.
31. Игрицкий И.В. Тысяча девятьсот семнадцатый год в деревне. – М., 1929. – С. 185.
32. «Из отчета губинспекции по музейной части губполитпросвета о результатах проверки состояния Новгород-Северского художественного музея от 30.10.1922 г.» Государственный архив Черниговской области, ф. р-593, оп. 1, д. 1171, л. 89 – 90.

В статье рассказывается об усадьбе Судиенко в с. Очкино Середино-Будского района Сумской области, одной из известнейших усадеб Украины конца XVIII – начала XX века.

Ключевые слова: Очкино, усадьба, картинная галерея.

In the article they say about the farmstead of Sudienkiv in Ochkino Seredino-Budskiy district of Sumy region, to one of the well known farmsteads of Ukraine of the end of the 18 th – beginning of the 20 th century.